

EXISTUJE LIMITOVANÁ SUVERENITA?

DAGMAR SMREKOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Idea suverenity sa od novoveku považuje za určujúcu charakteristiku moderného štátu, je tým, čo charakterizuje „podstatu štátu ako právne inštitucionalizovanej spoločnosti“ ([1], 461). Azda nie je nadnesené konštatovať, že racionalizmus o.i. triumfoval práve v koncepciách zdôvodňujúcich moderný štát cez ideu suverenity – predovšetkým u Bodina, Hobbesa, Rousseaua. K základným problémom, ktoré nastoľovali títo klasici sociálnej a politickej filozofie, patrili otázky, prečo ľudia opúšťajú prírodný stav, prečo sa zriekajú svojich prirodzených slobôd a práv obhajovať osobnú zvrchovanosť, ako a prečo utvárajú občiansku spoločnosť nazývanú štát a delegujú svoje práva na nositeľa moci – suveréna? A ďalej, prečo ľudia v tomto stave zotrávajú, alebo aké má byť usporiadanie politických vzťahov, aké majú byť zákony a ostatné právne pravidlá, ak sa má zabrániť rozpadu spoločnosti? Tieto otázky boli neoddeliteľné od pojmu suverenity, aj keď jednotlivé teórie štátu ponúkali na ne odlišné odpovede.

Pravda, hneď treba zdôrazniť, že termín limitovaná suverenita je na prvý pohľad *contradictio in adiecto* a z pohľadu klasikov sociálnej a politickej filozofie je neprijateľný. Napokon ani vo výklade takého renomovaného teoretika politického myslenia, akým je dnes R. Scruton [2], sa s týmto termínom nestretáme. Scruton rozlišuje vo vzťahu k štátu **vonkajšiu suverenitu** – to znamená uznanie štátu ako útvaru, ktorý má práva vykonávať jurisdikciu (t.j. stanovovať legislatívnu činnosť práva a povinnosti ľudí a vynučovať ich plnenie) nad určitým obyvateľstvom a územím a ktorý je z hľadiska medzinárodného práva za výkon tejto jurisdikcie výlučne zodpovedný – a **vnútornú suverenitu**, čo je vlastnosť politického útvaru vzťahujúca sa k spoločnosti patriacej do sféry jeho vlády. Má svoju stránku právnu a donucovaciu (porovnaj [2], 156, 45).

Zámerom článku je ukázať posun v chápaní suverenity národného štátu na sklonku 20. storočia v porovnaní s atribútmi, aké mal tento pojem v jednej z klasických teórií suverenity (T. Hobbes), a zdôvodniť fenomén, označovaný niektorými autormi ako limitovaná suverenita.

1. Z hľadiska nárokov, aké kládla na suverenitu Hobbesova koncepcia štátu, pojem limitovanej suverenity neobstojí. Hobbes rozlišuje dva druhy štátu podľa toho, kde nachádza zvrchovaná moc svoj fundament a legitimitu – buď v prirodzenej moci vládcu (paternalistický štát), alebo vo vôli občanov, transformovanej do zmluvy (ustanovený, teda politický štát). Suverenitu prirovnáva k „duši štátu“ – k duši preto, lebo práve jej je vlastná schopnosť prejaviť svoju vôľu: chcieť a odmietať ([3], 192). Suverenita v Hobbesovej interpretácii je súhrnom všetkých mocí, ktorých sa zriekli jednot-

livci v prospech suveréna. Pritom transfer práv na suverenitu je jednomyseľný, vzájomný a úplný, čím suverén (osoba alebo zhromaždenie) nadobúda atribúty nedeliteľnej a neobmedzenej moci, stojacej nad zákonom. Hobbsovi komentátori si všimli, že v tomto akte, v ktorom suverenita získava privilégium uplatňovať práva a vykonávať v štáte to, čo nie je dovolené nikomu inému (vydávať a rušiť zákony, rozhodovať o vojne a o mieri, vyberať úradníkov, kontrolovať vývin a vplyv ideí...), sa vytvorila nová, podivná rovnováha síl medzi občanmi a suverénom. Namiesto agonického, odumierajúceho vzťahu rovnoprávných, a teda konkurenčných individuálnych síl (prírodný stav) nastupuje apriórny vzťah poslušnosti občanov voči najvyššej moci.

Zvrchovaná moc je neobmedzená, nedeliteľná a nepodrobuje sa občianskym zákonom – poučuje nás *Leviathan* v XXIX. kapitole –, pretože nerešpektovať tieto pravidlá pri konštrukcii budovy štátu by znamenalo oslabovať a rozkladať moc a ohroziť tak samotnú podstatu štátu. Dôsledkom racionalizácie idey suverenity je paradoxný jav – akt prejavenia vôle a odovzdania moci zo strany občanov je jednosmerný a definitívny, Hobbes nepripúšťa možnosť návratu moci občanovi proti vôli vládcu. To znamená, že suverén, ktorý bol ustanovený na základe uplatnenia princípu väčšiny, nemôže byť tou istou cestou, teda vyjadrením vôle väčšiny, zvrhnutý. Znamená to tiež, že legitimita zvrchovanej moci je z inej ako suverénovej vôle nezrušiteľná.

Takéto chápanie vyúsťuje do konštituovania svojrázneho spoločenského poriadku, kde absolútna moc suveréna je vyvažovaná nielen totálnou poslušnosťou občanov, ale aj potlačením ich vôle, vlastného presvedčenia a súkromného svedomia, pretože práve zákon (definovaný Hobbesom ako verejne vyhlásená vôľa suveréna) je verejným svedomím, a teda každého občana zaväzuje, aby sa ním riadil. V dodržaní týchto a ďalších princíпов mala byť záruka uplatnenia faktického práva zvrchovane riadiť štát a eliminovať konflikty, ktoré by štát destabilizovali a hrozili jeho rozpadom. Napriek tomu základný záväzok suveréna voči občanovi – ktorým monopol moci nadobúda humanistický odtieň – spočíva práve v tom, že prostredníctvom zákonov, ktoré ustanovuje, chráni občiansky mier a bezpečnosť vo vnútri štátu i navonok. Podľa Hobbesových komentátorov práve táto výnimočná kompetencia suveréna tvoriť zákony na ochranu občanov je jedným z triumfov moderného politického humanizmu ([1], 470). Otázkou je, či a do akej miery našiel hobbesovský model suverenity rezonanciu v kontexte spoločenských premien tohto storočia, resp. akými transformáciami prešiel pojem suverenity dnes.

2. Idea suverenity v zmysle nedeliteľnosti a neobmedzenosti moci sa v rozličnej miere uplatnila v predstavách, ktoré prispeli ku konštituovaniu národných štátov v 20. storočí, osobitne štátov, ktoré vyrástli na troskách režimu po páde berlínskeho múru. Podľa renomovaného amerického autora rakúskeho pôvodu P. Druckera totiž aj známe podoby totalitarizmu v 20. storočí boli apoteózou doktríny suverénneho národného štátu ako jediného a výlučného mocenského orgánu ([4], 16).

Otázka suverenity v našom národnom a sociokultúrnom kontexte bola vždy aktuálna. Osobitne vystúpila do popredia po 1. januári 1993 – v súvislosti so vznikom Slovenskej republiky ako zvrchovaného, samostatného a právneho štátu. V artikulácii politických síl, ktoré tento proces iniciovali a dovŕšili, sa nadobudnutie vonkajšej

suverenity, t.j. medzinárodnoprávne uznanie zvrchovanosti nášho národného štátu ako jedného z dvoch nástupníckych štátov Českej a Slovenskej federatívnej republiky stalo podmienkou uplatnenia jeho vnútornej zvrchovanosti, t.j. politicky a právne suverénneho spravovania vnútorných a vonkajších záležitostí.

Náš národný štát je realitou. Tento fakt podnecuje k všeobecnejším úvahám o budúcnosti národného štátu o.i. aj z hľadiska sociálno-filozoficky relevantného pojmu suverenity. V európskom geopolitickom priestore sa stretávajú protichodné tendencie – na jednej strane sú tu výrazné integračné snahy západných štátov, disponujúcich vysokovýkonnou trhovou ekonomikou a rozvinutým politickým a sociálnym systémom, a na druhej strane silné dezintegračné aktivity v postkomunistických krajinách, pretavené do vzniku národných štátov s niekedy až militantným nacionalistickým zafarbením. Pokračujúce zmeny v politickom systéme štátov rozvíjajúcich sa na troskách komunistických režimov prebiehajú simultánne s ich ekonomickou a sociálnou transformáciou, čím sa utvárajú základy nového typu spoločnosti. Paralelne s tým sa najvyspelejšie krajiny transformujú na spoločnosti znalostí (P. Drucker, F. Lyotard), čo má prevratný vplyv na ich vnútornú ekonomickú, sociálnu i politickú štruktúru. Explózia znalostí a disponovanie informáciami tu nadobúdajú ekonomickú prioritu pred kapitálom a podmieňujú prechod k typu spoločnosti označovanej aj ako postkapitalistická.

Tieto zmeny sú pravdepodobne signálom, že na obzore sa črtá nový svetový spoločenský poriadok. Poriadok, ktorý ďaleko presahuje hranice národných štátov a ktorého kontúry dnes skôr tušíme, než dokážeme opísať. Poriadok, v ktorom sa kapitál, ako aj informácie vymaňujú spod tradičného vplyvu a kontroly národného štátu a stávajú sa nadnárodnými. Poriadok, v ktorom sa menia tradičné funkcie štátu. Poriadok, v ktorom sa tendencie k národnej a regionálnej uzavretosti a na nej budovanej suverenite vyradujú nie nejakými násilnými vonkajšími protitlakmi, ale postupujúcou premenou samotných základov partikulárnych štátov i ich vzájomných vzťahov. Zdá sa, že existenčné podmienky jednotlivých štátov sa stávajú čoraz viac závislými od ich vôle k nadnárodnej kooperácii: od ochoty vzdať sa časti rozhodovacích kompetencií, zrieknuť sa časti suverenity v rozhodujúcich oblastiach spoločenského života v prospech nadnárodných inšancií na jednej strane a od ochoty podriaďiť sa spoločne stanoveným pravidlám hry a z nich vyplývajúcim záväzkom a odporúčaniam na strane druhej.

V tomto kontexte vzniká viacero teoretických a praktických otázok, ktoré z nášho zorného uhla vo všeobecnosti možno zhrnúť do jedinej: čo sa deje so suverenitou? K akému posunu dochádza v jej chápaní v kontexte vývinu dnešných národných štátov?

Osobitne zaujímavá je táto otázka v rovine vzťahu národných štátov a nadnárodných organizácií. Do akej miery dnes možno hovoriť o suverenite národných štátov alebo aká je pozícia národných štátov fungujúcich pod tlakom zvrchovanej moci nadnárodných inšancií?

Riešenie týchto otázok má aj praktický dosah – aký bude ďalší osud suverenity národných štátov v priamej konfrontácii s racionálne odôvodňovanou požiadavkou

transferu časti zvrchovanej moci na nadnárodnú úroveň? Veď akceptovanie tejto požiadavky sa zrejme do budúcnosti stáva podmienkou ich prežitia. Je možné prekonať vnútorné problémy mladých národných štátov a rozvíjajúcich sa demokracií inak ako združeným úsilím už nie medzinárodného, ale nadnárodného charakteru, vyžadujúcim od nich zriecť sa časti suverenity? Inými slovami, nezávisí ich ďalší osud od ochoty akceptovať stav limitovanej suverenity?

Na druhej strane, hoci sám spôsob začleňovania sa týchto štátov do nadnárodných štruktúr prebieha na základe ich slobodnej vôle a prijaté zmluvy odrážajú jednomyselné stanovené pravidlá kolektívnej vôle, nie je tu rozpor? Neprotirečí táto tendencia preda len procesom autonómneho a nezávislého spravovania vlastných štátnych záležitostí, v pozadí ktorého stojí túžba národného štátu nedeliť sa o svoju moc a nenechať si vo svojich záležitostiach zasahovať do vlastných práv a rozhodovacích kompetencií? Nie je teda pozorovaný rozmach suverenity novovzniknutých národných štátov istým anachronizmom a nie je od začiatku „ohrozený“ takými zmenami vo vzájomnej koexistencii a kooperácii štátov, ktoré – sprostredkované cez nadnárodné organizácie – vedú k ich limitovanej suverenite?

3. Podobné úvahy celkom oprávnené vyvolávajú teoretickú otázku o povahe suverenity v jej súčasnom chápaní. Otázkou je, ako sa pod vplyvom zmien v ekonomickom, politickom a kultúrnom živote národov na sklonku tohto storočia transformuje pojem suverenity, aký význam nadobúda tento pojem pod tlakom premien vo vnútri národných štátov i pod vplyvom tendencií k medzinárodnej politickej a ekonomickej integrácii. V čom nachádza opodstatnenie a zdôvodnenie termín limitovaná suverenity?

Pri hľadaní odpovedí na otázku, čo sa dnes deje so suverenitou národných štátov, sa ponúkajú dve možnosti. Buď sa prikloníme k názorom, ktoré pokladajú súčasný štát ako konštrukciu modernity za chorý či trpiaci predsmrtnou agóniou. V tom prípade by bolo treba zdôvodňovať stratu významu či dokonca „zmiznutie“ suverenity analogickými postštrukturalistickými koncepciami „zmiznutia človeka“ a všetkého, čo mu je blízke. Alebo uznáme, že idea suverenity má aj dnes svoju opodstatnenosť, ba dokonca – ako súdi francúzska autorka S. Goyard-Fabreová – napriek krízam štátu a neočakávaným politickým zvratom svoju „konceptuálnu prioritu, ktorá je indikátorom jej teoretickej sily“ ([1], 460). Do akej miery to však platí pre národný štát, ktorý dospel k svojej emancipácii na sklonku 20. storočia?

Skúsme sa na tento problém pozrieť optikou dvoch renomovaných autorov, španielskeho autora J. Ortegu y Gasseta [5] a amerického autora P. Druckerera [4]. Hoci práce, v ktorých formulovali svoj názor na povahu suverenity národného štátu, delí obdobie štyridsiatich rokov, blízkosť ich stanovísk – napriek odlišnej historickej realite – je na prvý pohľad zrejmá. Druckerove závery možno dokonca pokladať za domýšľanie toho, čo veľmi koncízne a so značnou dávkou intelektuálne vyspelej prognózy vyslovil ešte Ortega y Gasset.

Za základný poznatok úvah oboch autorov možno pokladať upozornenie o pretrvávajúcej chybnej predstavy stotožňujúcej národný štát so suverenitou v jej nedeliteľnosti a neobmedzenosti. Najmä po páde komunistických režimov sme dodnes niekde sved-

kami historicky neopodstatnených ilúzií o suverenite národných štátov v podobnom chápaní. Pod egidou hesla o úplnej nezávislosti, samostatnosti a rozhodovacom monopole sa skonštituovali národné štáty v nádeji, že sa tým zbavia tlaku limitovanej suverenity. Ortega y Gasset ešte roku 1953 takúto predstavu vo vzťahu k európskym národným štátom vyvrátil.

Bez ohľadu na charakter vnútornej zvrchovanosti „žiadny európsky národný štát nikdy nebol celkom zvrchovaný vo vzťahu k ostatným. Národná zvrchovanosť bola vždy relatívna a obmedzená tlakom, aký na každú z nich vyvíjalo celistvé teleso Európy. Úplná zvrchovanosť bola utopickým vyhlásením v preambuli Ústavy, avšak v skutočnosti nad každým národným štátom krúžil ťaživý zbor ostatných európskych národov, ktoré kladli medze slobodnému správaniu každého z nich a hrozili mu vojnami a represáliami každého druhu, to znamená sankciami a trestami, aké sú vlastné každému právu a každému štátu“ ([5], 13).

Z tohto pohľadu otázka suverenity národného štátu tak vo vzťahu k iným štátom, ako aj k nadnárodným štruktúram je, ako vyplýva z Ortegových úvah, rovnako otázkou politickou i právnou a čo je dôležité, proces zjednocovania Európy nepodlieha vôli a želaniam jednotlivých národov, ale je vecou nevyhnutnosti a potrieb ([5], 14).

Nie sú teda hlasy posudzujúce najnovšie národné emancipačné tendencie ako prejav anachronizmu opodstatnené? Možno dospieť k integrovanej Európe cez snahy forsírujúce samostatnosť len preto, že im bol daný voľný priechod, bez ohľadu na historický kontext, v ktorom sa hlásia o svoju dominanciu? Veď len čo sa napr. po novembri 1989 konštituovala samostatná slovenská republika, hneď pocítila nevýhody z násilne prerhnutých vzťahov a väzieb vo viacerých sférach spoločenského života, osobitne s Českou republikou, hneď pocítila tlak nevyhnutného vzdania sa časti suverenity v prospech nadnárodných štruktúr, bez členstva v ktorých by sa slovenský národ pravdepodobne stal národom bez budúcnosti. Ortega y Gasset azda najzreteľnejšie anticipoval budúcu realitu národných štátov v myšlienke: „...dnes nejde ako v predchádzajúcich storočiach o to, aby sa každý národ domnieval, že jeho osobitý spôsob, ako byť človekom, je ten najlepší, najdokonalejší a najbohatší“ ([5], 16). Inými slovami, Ortega nepopiera individualitu a jedinečnosť národných štátov, je však v zásade proti zvyrazňovaniu ich osobitosti cez partikulárny životný postoj. Preto ich integrácia do nadnárodnej jednoty je podľa neho v danom momente ich sebazáchovným krokom pred „potupnou formou života a vlády“ do seba uzavretého národa ([5], 40).

Hoci podľa Petra Druckera už pred prvou svetovou vojnou existovali názory, že model národného štátu je zastaraný – vzhľadom na vzrastajúci význam nadnárodných inštitúcií –, po druhej svetovej vojne jednak explozívne narastal počet národných štátov ako nástupcov predvojnových impérií, jednak sa národný štát menil na jeho mutáciu – megaštát. Kým národný štát mal byť strážcom občianskej spoločnosti, megaštát sa stal jej pánom. (Za jeho najkrajnejšie podoby považuje totalitarizmus nacistického alebo komunistického typu.) Na druhej strane, vzniknuté a rodiace sa nadnárodné organizácie svojimi právomocami od začiatku zasahovali do suverenity národných štátov.

A predsa až posledné desaťročia – podľa P. Druckera zhruba od sedemdesiatych rokov – sú dôkazom, že sa národný štát rúca, že bol „prekonaný v kľúčových oblastiach, v ktorých suverenita stratila všetok svoj význam. Úlohy, pred ktorými jednotlivé vlády stoja, sú stále častejšie také, ktoré nemožno jednoducho zvládnuť prostredníctvom národných, a dokonca ani medzinárodných akcií. Vyžadujú *nadnárodné agentúry*, ktoré majú vlastnú „suverenitu““ ([4], 129). Proti národnému štátu podľa Druckera rozkladne pôsobia aj také fenomény ako regionalizmus a tribalizmus.

Z tohto možno vyvodzovať, že vzrastajúci vplyv nadnárodných organizácií otriasa tradičnou predstavou o suverenite národných štátov. Vytvárajú sa nové nadnárodné štruktúry s vlastnými právnymi pravidlami, s rozširujúcimi sa právomocami, s novými záväzkami a povinnosťami svojich členov, ale aj s finančnými a inými výhodami. Pre partikulárne národné štáty to znamená stratu rozhodovacieho monopolu. Už Locke – hoci v inej súvislosti – však upozorňoval, že musí existovať racionálny dôvod, aby sa ľudia vzdávali vlastnej slobody rozhodovať o svojom konaní a nakladať so svojím majetkom a aby preniesli túto moc na spoločnosť ([6], 127 a i.). Pokiaľ ide o národné štáty, k vstupu do nadnárodných organizácií ich vedú najmä také faktory ako pomoc pri prekonávaní vnútorných problémov, možnosť odvolať sa pri konfliktoch, istota, že opatrenia zo strany nadnárodnej inštancie budú v súlade s pravidlami kolektívnej vôle a budú podliehať vnútornému súhlasu každého štátu a že zverené právomoci nebudú transferované na niekoho tretieho.

Z pohľadu suverenity národných štátov majú tieto organizácie azda nadmerné právomoci. Požadujú delegovať časť suverenity národného štátu mimo sféry jeho vplyvu. Oneskorené utváranie národných štátov, ktorého sme svedkami v postkomunistických krajinách, môže viesť k nepochopeniu tohto trendu, k presadzovaniu autoritárskych tendencií vnútri krajiny pod egidou potvrdzovania vnútornej suverenity a ku kolíziám pri preceňovaní právomocí národného štátu smerom navonok. Svedectvom presadzovania sa vplyvu nadnárodných inšancií sú dnes napr. významné iniciatívy vo sfére zahraničného obchodu s cieľom zastrešiť ho nadnárodnou organizáciou s vlastnou suverenitou, aktivity v otázkach národnej bezpečnosti postkomunistických krajín (Partnerstvo za mier) a pod.

Ukazuje sa teda, že príslušnosť národného štátu k nadnárodným organizáciám, k nadnárodným celkom – nie voľným, ale inštitucionalizovaným – formuje iný typ suverenity než ten, ktorý stál pri zápasoch za národnú zvrchovanosť a pod vplyvom ktorého sa formovali národné štáty. V tejto súvislosti je zrejme opodstatnené akceptovať termín limitovaná suverenita, ako si ho osvojili niektorí autori (pozri napr. [4], 134). Môže vzniknúť otázka, do akej miery transfer časti suverenity individuálneho štátu na nadnárodnú inštanciu znamená aj transfer monopolu legitímneho násillia. Ved' práve legitímne násillie je podľa M. Webera podstatnou zložkou štátu. Do akej miery je žiadúce preniesť ho na nadnárodnú úroveň, to je nielen teoretický, ale najmä politický problém. Francúzsky filozof P. Ricoeur ([7]) totiž sformuloval odvážny názor, podľa ktorého politickým ideálom, hoci zatiaľ nedosiahnuteľným, je progresívny transfer suverenity, ktorý by viedol k preneseniu ne-násillia na svetovú úroveň. Toto zovšeobecnené ne-násillie, nejakým spôsobom inštitucionalizované (napr. v podobe svetové-

ho právneho štátu), by sa malo stať spôsobom prežitia partikulárnych štátov, ktoré by mali úlohu nenásilných vychovávateľov ([7], 402). Prirodzene, takýto transfer suverenity by museli simultánne a bez výnimky pripustiť všetky participujúce štáty, čo je – ako uznáva sám Ricoeur – utópia.

LITERATÚRA

- [1] GOYARD-FABRE, S.: Y a-t-il une crise de la Souveraineté? In: *Revue internationale de philosophie* 1991, No 179.
- [2] SCRUTON, R.: *Slovník politického myšlení*. Brno 1989.
- [3] HOBBS, T.: *Výbor z díla*. Praha 1988.
- [4] DRUCKER, P.: *Postkapitalistická společnost*. Praha 1993.
- [5] ORTEGA Y GASSET, J.: *Evropa a idea Národa*. Praha 1993.
- [6] LOCKE, J.: *Druhé pojednání o vládě*. Praha 1992.
- [7] RICOEUR, P.: *Du texte à l'action*. Paris 1986.

PhDr. Dagmar Smreková, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR